

Història

Miquel Boixó: un comunista banyolí, heroi de la Unió Soviètica

Jordi Galofré

Fotos: Col·lecció Jordi Boixó

Miquel Boixó,
amb uniforme
de l'exèrcit soviètic,
el 1939, a Moscou.

Miquel Boixó i Geli va néixer a Banyoles el 27 de setembre de 1910, en el si d'una família d'ideologia conservadora i religiosa. El seu pare, Pere Boixó i Massós (Banyoles, 1868-1939), era espardenyer d'ofici i, després de diverses alternatives laborals, va acabar posant un magatzem de grans a Can Pujals, a la plaça del Doctor Rovira, a Banyoles. La seva mare, Anastàsia Geli i Verdagner, va ser sempre molt religiosa. El matrimoni tingué deu fills: quatre moriren als pocs mesos de néixer i un altre als 12 anys. Els cinc que sobrevisqueren foren en Francesc, en Joan, la Dolors, en Miquel i la Carme. Pere Boixó era molt popular a Banyoles per la seva afició al teatre: la seva interpretació de Lucifer als Pastorets va ser memorable. Des del punt de vista polític, Pere Boixó era un carlí de soca-rel, i tingué una militància activa en el carlisme banyolí.⁽¹⁾ Inicialment, els fills seguiren la trajectòria paterna i Miquel Boixó, juntament amb el seu germà Francesc, participà, el 1911, en la constitució d'una agrupació juvenil carlina a Banyoles. Aviat, però, Miquel Boixó abandonà la ideologia carlina i s'orientà cap a l'esquerra.

Durant la guerra, Miquel Boixó es va casar amb Francisqueta Sarquella, que el va seguir disfressada de noi en una autèntica aventura novel·lesca

Els anys de joventut

Durant la seva joventut, Miquel Boixó va aprendre l'ofici de pastisser amb un cunyat seu, que tenia una pastisseria a Banyoles, i posteriorment a Lloret de Mar, on va residir una temporada. De tornada a Banyoles, va treballar algun temps en una fleca que hi havia a la plaça de les Rodes. A més de pastisser, va fer de representant i altres oficis.

De temperament obert i alegre, va participar activament en nombroses activitats festives de la Banyoles del seu temps. Per exemple, l'any 1935 va formar part del jurat per elegir la pubilla banyolina de l'any, que en aquesta ocasió va recaure en Carme Sanz, en una celebració organitzada per una colla d'amics molt de la gresca que eren coneguts com la penya Els 8 i Pico. Amic del teatre, va formar part de la Joventut Artística de l'Ateneu Republicà. Li agradava també l'esport, i entre altres activitats va practicar la natació; en més d'una ocasió s'havia llançat a l'estany des de la rústica torre de salts que el Club de Natació Banyoles havia aixecat adossada a la pesquera núm. 10, propietat del que després seria el seu sogre, Joaquim Sarquella. En aquest ambient conegué una noia banyolina també amant de l'esport i del teatre, Francisqueta Sarquella, i es van enamorar. Més tard, en plena guerra, es van casar.

La guerra

L'afició per la gresca i la diversió era compatible amb una militància política orientada a l'esquerra social, fins arribar al comunisme. Conseqüent amb aquesta opció, el 1936 va ser un dels membres de la primera cèl·lula del PSUC a Banyoles, juntament amb V. Ansorena, Bonaventura Pau i Vicenç Orts.

Miquel Boixó, Francisqueta Sarquella i el seu fill Jordi, el 1941, a Moscou, poc abans de la invasió alemanya.

Quan va esclatar la revolució, el juliol del 1936, Miquel Boixó s'hi va comprometre plenament i va ser, des del primer moment, un dels elements més destacats de la nova classe política banyolina i un dels principals organitzadors del comitè. Aviat, però, abandonà Banyoles —on la situació revolucionària no corria perill— per anar al front, a primera línia, on calia concentrar tots els esforços per derrotar els militars revoltats.

No sabem exactament quan hi anà, però va ser molt aviat. El mes d'octubre de 1936, el diari *Última Hora*, de Barcelona, publicà un reportatge d'un periodista aragonès, Constantí Gaibar, que havia visitat Banyoles i que s'interessà pels refugiats. Entre altres informacions d'interès, Gaibar dona el nom dels integrants del comitè, entre els quals no esmenta Miquel Boixó. I quan, el 21 d'octubre de 1936, es constitueix un nou Ajuntament, Miquel Boixó no hi participa. Per tant, és de suposar que el mes d'octubre de 1936 ja era al front.

Al front d'Aragó hi van fer cap en els primers moments diverses

columnes de milicians, organitzades per afinitats polítiques. Així, hi van haver columnes de la CNT-FAI (entre les quals, la dirigida pel carismàtic Buenaventura Durruti), del POUM, dels nacionalistes catalans i del PSUC. Evidentment, Miquel Boixó anà a la columna del PSUC, que es deia Carles Marx i estava integrada per uns 2.000 homes, dirigits per José del Barrio i Manuel Trueba. Aquesta columna va cobrir un sector del front d'Aragó, entre Tardienta i Alcubierre.

Ben aviat, davant la poca eficàcia militar de les columnes de milicians, el govern republicà n'impulsà la militarització, i va anar creant diversos Cossos d'Exèrcit. La columna Carles Marx esdevingué la 27a Divisió, integrada per tres brigades: la 122, dirigida per Marcelino Usatorre, la 123, dirigida per Enrique Oubiña i la 124, dirigida per José del Barrio. Miquel Boixó formà part, durant tota la guerra, de la 123 Brigada, on va assumir les funcions de comissari polític, amb el grau de capità. La 27a Divisió s'integrà en el XVIII Cos d'Exèrcit,

Durant tota la Guerra Civil, Miquel Boixó va formar part de la 123 Brigada de la 27a Divisió i en fou comissari polític amb el grau de capità

dirigit inicialment per Manuel Trueba i posteriorment per José del Barrio.

La primera acció bèl·lica important en què participà la 27a Divisió fou una ofensiva sobre Saragossa, el mes d'agost de 1937, acció en la qual li correspongué atacar per la zona de Zuera. L'operació, però, no prosperà. Al final del 1937 va tenir lloc una altra batalla important, la de Terol. La 27a Divisió hi va participar, integrada al XXI Cos d'Exèrcit, dirigit per Juan Perea. En les fases inicials de l'ofensiva, la 27a Divisió va quedar en reserva, però ben aviat, el mes de gener de 1938, va intervenir de ple en la batalla, i intentà, sense èxit, tallar les comunicacions franquistes per Segura de los Baños-Montalbán.

Com és sabut, la batalla de Terol se saldà amb un fracàs de les tropes republicanes i va donar pas a l'ofensiva franquista d'Aragó, que va començar el mes de març de 1938. Les tropes franquistes van desencadenar una gran ofensiva, que trencà les línies de defensa de les tropes republicanes. La 27a Divisió va oferir una resistència tenaç, però davant del potencial, aclaparadorament superior, de l'aviació i l'artilleria franquistes, va haver de replegar-se. Així i tot, va destacar com una de les combatives de l'exèrcit republicà. Malgrat els esforços republicans, les tropes franquistes van aconseguir ocupar la ciutat de Lleida.

Va ser un moment molt delicat per a la República, perquè si les tropes franquistes haguessin continuat avançant cap a Barcelona, poca resistència haguessin trobat i tot Catalunya hagués pogut ser ocupada. Els historiadors encara en discuteixen els motius, però el fet és que el general Franco no aprofità la situació, i va dirigir les seves tropes cap al sud, fins arribar al mar, a l'alçada de Vinarós. El territori republicà quedava partit en dos i Catalunya restava aïllada.

Parèntesi personal

Miquel Boixó va participar de ple en totes aquestes activitats bèl·liques, però enmig de tots aquests tràngols va trobar temps per casar-se amb Francisqueta Sarquella. Va ser a Banyoles, el 29 de març de 1937, sens dubte aprofitant un permís. Va ser, com era d'esperar, un matrimoni civil, realitzat davant el jutge municipal Miquel Juncà. Entre els testimonis que firmen l'acta trobem Joan Llandrich, amb qui havia compartit l'afició al teatre abans de la guerra, i Llorenç Busquets i Malagelada, un altre dels dirigents del PSUC banyolí, que posteriorment assumí l'alcaldia i que, acabada la guerra, va ser afusellat pels vencedors.(2)

Tal com ja hem explicat en un altre lloc,(3) Miquel Boixó i Francisqueta Sarquella protagonitzaren una aventura gairebé novel·lesca. Quan en Miquel marxà al front, la Francisqueta volgué marxar amb ell. En no aconseguir-ho, es disfressà de noi, es va fer estafeta postal i s'ho va fer venir bé per fer el servei postal al sector on hi havia Miquel Boixó. Gràcies a aquestes circumstàncies, Miquel Boixó i Francisqueta Sarquella podien passar alguna nit junts. Però, com era de preveure, aquesta situació va provocar malentesos entre els seus companys i, per evitar comentaris equívocs, Miquel Boixó va preferir descobrir la identitat de l'estafeta, la qual cosa va comportar la fi de les possibilitats d'estar junts.

Continua la guerra

Acabada la batalla d'Aragó, amb resultats negatius per a la República, la 27a Divisió, al final de maig de 1938, va protagonitzar un atac sobre Balaguer que, malgrat un cert èxit inicial, no va tenir continuïtat.

Pocs mesos després, sense gairebé temps de refer-se del desgast de la

batalla d'Aragó, la República va desencadenar una altra gran ofensiva, la batalla de l'Ebre, en la qual s'hi jugaven les darreres possibilitats de redreçar l'evolució de la guerra, fins aleshores desfavorable per a la República. La batalla de l'Ebre va començar al final de juliol de 1938, quan les tropes republicanes van passar el riu i, aprofitant la sorpresa inicial, van avançar cap al sud. La 27a Divisió va quedar inicialment com a reserva.

La reacció franquista, però, va frenar l'avanç republicà i es va iniciar una terrible batalla de desgast, en la qual les tropes republicanes van resistir contraatacs de tropes amb molta més potència d'artilleria i d'aviació. Ben aviat, a primers d'agost, la 27a Divisió va entrar en combat, en substitució de la 35a, que havia quedat delmada, davant de Gandesa. En aquest front, la 27a Divisió va sofrir un terrible desgast durant un mes, fins que a mitjan setembre, pràcticament desfeta, va ser rellevada.

Com és sabut, la batalla de l'Ebre va ser una nova i definitiva derrota per a la República, que va marcar la sort de Catalunya i de la guerra. Al final de 1938 les tropes franquistes desencadenaren la batalla de Catalunya. La 27a Divisió, sense temps per refer-se, no va tenir altre remei, com la resta de les tropes republicanes, que anar retrocedint. Calaf, Cervera, Solsona, Olot... *marquen les etapes d'una retirada imparabile*. L'avanç franquista va ser fulminant. El 26 de gener, les tropes franquistes ocuparen Barcelona, el 4 de febrer va caure Girona, la nit del 7 de febrer entraren a Banyoles i el 10 de febrer arribaren a la frontera francesa.

Els darrers dies

S'acaba així la participació de Miquel Boixó en la guerra civil espanyola. Des del setembre de 1936, en què es

A Moscou, Miquel Boixó va aprendre rus i es va preparar a l'Acadèmia Superior de l'Exèrcit Roig juntament amb altres militars espanyols

Carnet militar de Miquel Boixó. Hi consta el grau (major) i el nom que va prendre, Guiorgui Bobrov. En altres pàgines s'acaba d'arrodonir la seva nova identitat, hi consta la ciutat russa de Belgorod com a lloc de naixement.

va incorporar, ple d'entusiasme, a la columna Carles Marx, fins al gener de 1939, en què veia com tot s'esfondrava, havia passat gairebé dos anys i mig de lluita, pràcticament ininterrompuda, en defensa dels seus ideals. És fàcil imaginar la sensació de tristor i de fracàs, però també de ràbia i d'impotència, que devia envair-lo en aquests dies finals.

Abans de refugiar-se a França va passar per Banyoles amb els seus homes, i hi va protagonitzar un episodi una mica confús, que hem recollit de la tradició familiar: en plena retirada, un escamot d'anarquistes havien agafat un capellà i es disposaven a matar-lo. Anastàsia Geli, la mare de Miquel Boixó, que, com hem dit, era molt religiosa, va intentar evitar l'assassinat i demanà la intervenció del seu fill.

Miquel Boixó no va dubtar a enfrontar-se amb els anarquistes i, davant la negativa d'aquests a cedir, va ordenar els seus homes que empunyes-

sin les armes. Finalment es va imposar el seny i el capellà va salvar la vida.

Després d'acomiar-se dels seus pares, Miquel Boixó va anar a Mieres, on vivia la seva tia Carme, casada amb Miquel Noguer. Miquel Boixó sempre havia estat molt unit a la seva tia, i no va voler marxar sense dir-li adéu. Però a casa de la tia hi havia dos capellans amagats, un de Figueres i un altre de Llagostera. Per evitar problemes, els capellans no van sortir del seu amagatall. Miquel Boixó se'n va adonar però, conscient de la situació, no va dir res.(4)

De Mieres va tornar a Banyoles. La seva dona ja havia passat a França. Miquel Boixó s'oferí per emportar-se les seves nebeses, Lluïsa i Núria Boixó, filles del seu germà Francesc, que també havia marxat a l'exili. La mare, Dolors Riera, s'hi va oposar, i les filles restaren amb ella. Miquel Boixó passà a França molt poc abans del tancament de la frontera.

L'Acadèmia Frunze, a Moscou

Des de França, gràcies a l'ajuda del Partit Comunista Francès, Miquel Boixó va poder traslladar-se a Moscou i, des d'allí, va aconseguir reclamar la seva muller, que va arribar-hi acompanyada de la seva germana Carme. Poc després aconseguí també rescatar el seu sogre, Joaquim Sarquella, que estava internat en un camp de concentració francès. La sogra, Rosa Pujol, havia mort al camp de concentració d'Angulema.

A Moscou, la família va passar uns mesos de certa tranquil·litat. Va néixer el seu fill Jordi. Miquel Boixó aprengué rus i es preparava a l'Acadèmia Superior de l'Exèrcit Roig M. V. Frunze, juntament amb altres militars espanyols i centenars d'oficials russos. A aquesta acadèmia militar, una de les més prestigioses de l'URSS, hi van ser enviats tots els caps militars espanyols que havien après a fer de militars a la

guerra. Van ser uns 28 en total, entre els quals, a més de Miquel Boixó, trobem Modesto, Líster, Manuel Tagüena i Ramón Soliva.

La tranquil·litat, però, durà poc. Hitler, que havia desencadenat la guerra a l'Europa occidental, va trencar el pacte germanosoviètic i, el 22 de juny de 1941, va atacar l'URSS. Davant l'avanç de les tropes alemanyes, que amenaçaven Moscou, les autoritats soviètiques n'ordenaren l'evacuació massiva. Els Boixó van anar a parar a Taixkent, a l'Uzbekistan, on ben aviat es produí una nova separació, aquest cop definitiva, en incorporar-se Miquel Boixó al front de guerra.

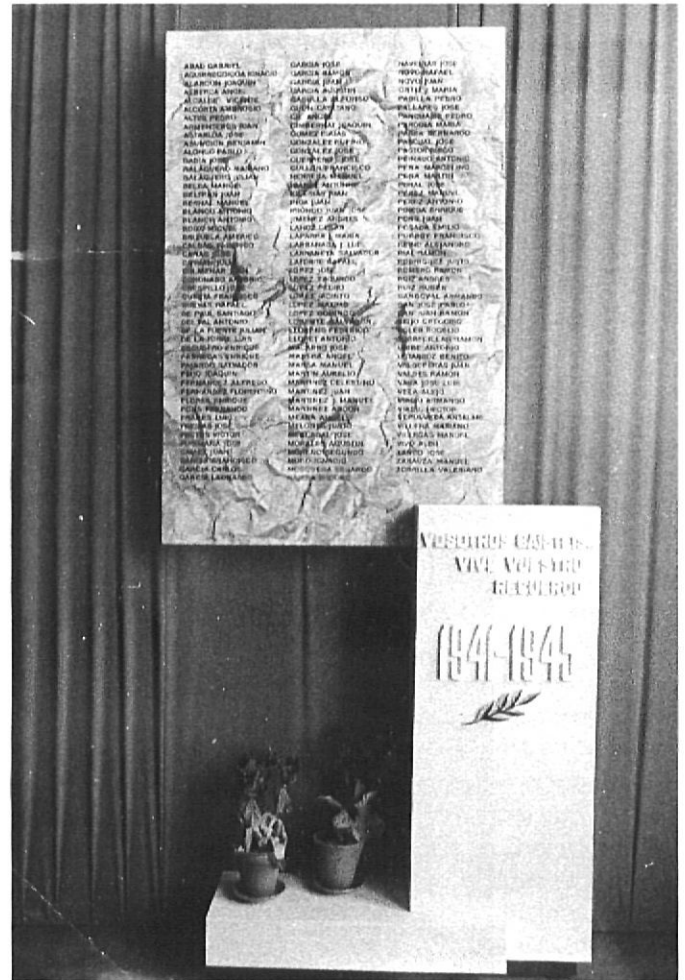
Una mort heroica

I arribem al darrer episodi de la vida de Miquel Boixó: la seva mort en una acció de guerra contra les tropes alemanyes. Boixó es va incorporar com a combatent a l'exèrcit soviètic i, juntament amb altres comunistes catalans, es va integrar en un grup d'acció guerrillera comandat per Ramón Soliva. El 1943, diversos grups de guerrillers van rebre l'encàrrec de realitzar atacs darrere de les línies alemanyes, a la península de Crimea, amb la finalitat d'erosionar les línies de defensa alemanyes.

Un d'aquests grups era comandat per Miquel Boixó, que havia adoptat el nom de Guiorgui Bobrov i havia assolit el grau de major de l'exèrcit soviètic. El grup de Boixó, que tenia com a comisari polític Josep Fusimanya, estava integrat per altres combatents catalans com Pere Panhamé, Joan Armenteros, Joan Pons, Josep Peral i José Luis Vara.

Miquel Boixó i els seus homes van llançar-se, de nit, en paracaigudes, però, ja sigui per un error del pilot de l'avió, ja sigui per altres causes que tot seguit comentarem, el fet és que l'operació va fracassar. Van caure prop

Monument als espanyols morts a Rússia en la guerra contra les tropes nazis. Hi apareixen Miquel Boixó i els altres membres del seu grup: Josep Fusimanya, Pere Panhamé, Joan Armenteros, Joan Pons, Josep Peral i José Luis Vara.

de l'estació ferroviària de Vladislavsk, a l'est de la península de Crimea, prop del poble de Shúbino, en una zona plana i sense vegetació i, per tant, totalment inadequada. Detectats i rodejats per les tropes alemanyes, no van voler rendir-se i, després d'una desesperada resistència, van ser eliminats, el 13 de març de 1943.(5) Segons testimonis presencials, Miquel Boixó va tenir la possibilitat de fugir, però va intentar salvar un soldat rus ferit i van ser abatuts tots dos.

Les ombres de la traïció

Si els fets són clars, la interpretació és confusa. Dolores Ibárruri en parla, a les seves memòries, en aquests termes: «En marzo de 1943, un grupo de guerrilleros, la mayor parte catalanes y españolas, quedó cercado en la aldea de Shúbino (Crimea). Ellos eran pocos. El enemigo, numeroso.

«Del heroísmo con que lucharon hablan los campesinos de Shúbino y los

documentos hallados en los archivos de la policía hitleriana. ¿Quiénes eran estos hombres, muchos de los cuales hablaban un idioma que los habitantes de Shúbino no comprendían?

«Eran catalanes, eran españoles, eran soviéticos. Era el grupo mandado por Miguel Boixó, en el que junto a los combatientes soviéticos Kunákin y Kulashov, estaban José Fusimanya, Pedro Panhamé, Juan Pons, Joan Armenteros, José Perales y José Luis Vara Rodríguez».

Així i tot, hi ha unes frases sorprenents de la Pasionaria, que indiquen l'existència d'algun punt fosc: «¿Dónde desapareció el grupo de Boixó, el camarada catalán combatiente en nuestra guerra y glorioso combatiente en la entrañable tierra soviética? Hoy comienzan a desvanecerse las sombras».(6) Si Dolores Ibárruri parla d'ombres, Manuel Tagüena, en les seves memòries, és més dur i parla d'errors: «Lo peor fue la desorganización y la impericia mani-

Amb el nom de Guiorgui Bobrov, Boixó va assolir el grau de major de l'exèrcit soviètic i va morir heroicament durant la segona Guerra Mundial

fiesta en muchas de las misiones de combate». I, en parlar de la missió de Boixó, diu que els van deixar prop de la costa, en comptes de l'interior, i els alemanys, advertits, van poder cercar-los i anihilar-los.(7)

De fet, la seva muller, Francisqueta Sarquella, va deixar de tenir notícies del marit després d'aquests fets. Va remoure cel i terra, sense resultats. Va arribar a demanar audiència a Stalin. Finalment li va ser comunicat oficialment que Miquel Boixó havia mort en una acció de guerra a Crimea.

Per què tanta foscor? No hem tingut l'oportunitat de consultar els arxius soviètics, però hi ha una interpretació que ens ha arribat per via familiar i que no hem pogut documentar. Tot i així, ens sembla convenient expressar-la, amb totes les reserves. Segons aquesta versió dels fets, els russos tenien un agent doble en les files alemanyes i, per conferir-li credibilitat, convenia que donés alguna informació real. Per tant, les autoritats soviètiques van organitzar una incursió que l'agent doble va anunciar. I per a aquesta missió suïcida, els dirigents soviètics van decidir enviar-hi un escamot format per comunistes espanyols. Potser és això el que volia dir Manuel Tagüeña quan escriu que eren carn de canó. Una versió similar es va publicar l'any 1984 a *Revista de Banyoles*, en un article firmat per Tonet de la Fontpudosa, pseudònim d'Antoni Barceló, que recull la versió que li va explicar Lorenzo Pirovano, nom d'un turista argentí que amaga la personalitat d'un antic combatent soviètic no identificat.(8)

Aquesta tèrbola història explica, d'altra banda, que l'operació fos un fracàs. Podria ser incompetència, és a dir, que s'haguessin llançat els paracaigudistes en un lloc equivocat, però podria ser també traïció. Aques-

Monument als combatents morts a Shúbino. En la base d'aquest monument hi ha dues làpides. En una hi ha escrit: «Pau per sempre als heroics paracaigudistes que han mort per l'alliberament de Crimea en la guerra contra els invasors feixistes». En una altra, després de la inscripció «Memòria eterna als heroics paracaigudistes», hi consten els noms dels combatents: el primer és Miquel Boixó.

ta darrera hipòtesi, l'organització d'una missió amb finalitats inconfessables, explicaria la foscor que va envoltar l'afèr.

Reconeixement final

La lluita heroica dels paracaigudistes catalans va ser vista per alguns dels habitants de Shúbino. Un d'ells, Alexei Kuzmenko, que aleshores era un nen, va observar la batalla des del terrat de casa seva i, acabada la guerra, ho va relatar i va aconseguir reivindicar la memòria d'aquells soldats desconeguts. Miquel Boixó va ser declarat Heroi de la Unió Soviètica, i el

seu nom consta, entre molts altres, en el monument que es va erigir a Moscou en memòria de tots els espanyols que van morir a Rússia lluitant contra els invasors nazis. Posteriorment, el 1966, es va erigir un monument commemoratiu a Shúbino, un monòlit amb el nom dels guerrillers abatuts.

Finalment, el 1977 li fou concedida, a títol pòstum, la medalla dels Partisans de Crimea.

De Banyoles a la península de Crimea, passant pel front d'Aragó i de l'Ebre i per Moscou, la vida va ser dura per a Miquel Boixó, i la fidelitat als seus ideals no fou fàcil. En recollir i transmetre, ni que sigui breument, els episodis bàsics de la seva vida hem volgut contribuir a preservar la memòria de fets i personatges que les circumstàncies de la derrota republicana i de la dictadura subsegüent van submergir en un oblit injust i inacceptable.

Jordi Galofré
és historiador

Notes

- (1) Vegeu Jordi Galofré: «La família Boixó: carlins, catalanistes i comunistes», a *El Pla de l'Estany. Butlletí Informatiu*, núm. 29 (desembre de 1999).
- (2) Vegeu Jordi Galofré: «Llorenç Busquets i Malagelada, un alcalde de Banyoles afusellat pels franquistes», a *Serra d'Or*, núm.490 (octubre de 2000).
- (3) Jordi Galofré: «Francisqueta Sarquella i Pujol. De Banyoles a Palma de Mallorca, passant per Moscou i Taixkent», a *El Pla de l'Estany. Butlletí Informatiu*, núm. 34, (juny de 2001).
- (4) Conversa amb Maria Noguer i Boixó, de 96 anys (2001).
- (5) Vegeu una descripció detallada dels fets a Daniel Arasa: *50 històries catalanes de la Segona Guerra Mundial*. Barcelona, Laia Libros, 1998.
- (6) Dolores Ibárruri, *Memòries de Pasionaria 1939-1977*. Barcelona, Editorial Planeta, 1984.
- (7) Manuel Tagüeña, *Testimoni de dos guerres*. Barcelona, Editorial Planeta 1978.
- (8) «Una història per a contar», a *Revista de Banyoles*, núm. 648-649 (octubre de 1984).